

A. Podrazy, podkreślając dwoistą rolę Habsburgów we wczesnonowożytnej Europie, oczywiście jako pierwszoplanowych aktorów na scenie zachodniej, ale również ważkiej siły (na podstawie dziedzicznych krajów austriackich i związanych z nimi ziem Czech i Węgier) kształtujących stosunki w sferze wschodniej.

W prezentowanym tomie zdecydowaną przewagę zdaje się mieć problematyka stanów oraz państw. Ich związki ze stosunkami wyznaniowymi zdają się najwyraźniej zarysowane w szkicu J. Bérenger poświęconym Węgrom (s. 193 - 208). Tam, wobec rosnącej w ciągu XVII w. przewagi innowierców, arcykatolicycy Habsburgowie zostali zmuszeni do zagwarantowania swym poddanym szerokich swobód nie tylko wyznaniowych, ale i politycznych.

Inicjatywa oraz trud organizatorski Europejskiej Akademii w Otzenhausen zaowocowały tomem, którego zawartość stanie się niezbędnym punktem odniesienia dla prac rzeczywiście międzynarodowej społeczności historyków.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde, Hrsg. von Louis Carlen. Bd. 12. Zürich 1990.

Dwunasty tom tego wydawnictwa przynosi sześć rozpraw z dziedziny ikonografii prawnej, dwie z zakresu badań historii prawa, jedną etnograficzno-prawną i jedną z dziedziny historii kultury materialnej. Najciekawsza dla historyka prawa jest niewątpliwie rozprawa H. C. Faussnera *Vom sallmanischen Eigen zum Beutellehen*. Relacjonuje on o istnieniu od wieku XIV na terenie Bawarii i Austrii nie znanego gdzie indziej rodzaju lenna „sakiewkowego” (*Beutellehen, Säckellehen, feuda bursatica, feuda bursalia*). Był to rodzaj lenna, w którym wasal nie był obciążony obowiązkami rycerskimi na rzecz seniora, lecz zamiast tego musiał ponosić wysokie świadczenia finansowe (*Lehenreich, Lehnware, Laudemium*). Brak obowiązku służby wojskowej powodował, że lenna tego rodzaju można było przydzielać także kobietom oraz że kobiety mogły takie lenno dziedziczyć w braku spadkobiercy męskiego. Dalszą konsekwencją tego stanu rzeczy było, że podczas gdy lenna właściwe przysługiwały osobom stanu rycerskiego, to lenno „sakiewkowe” otrzymywali także mieszczanie, chłopci, stowarzyszenia, kościoły, klasztory i inne osoby prawne, na podstawie opinii prawnej z roku 1442 stwierdza autor rozprawy, że lenno „sakiewkowe” jest czymś innym niż własność „zalmańska” (*Sallmannisches Eigentum*), tj. ziemia powierzona do wiernych rąk. Autor rozprawy dołączył do niej fotografię rysunku, ilustrującego rytuał przekazywania takiej własności przez właściciela ziemi, czego symbolem jest para rękawiczek, zawieszona na lasce, wręczanej jako symbol władzy obdarowanemu (s. 20). Autor wskazuje też na źródło tego typu własności, jakim było prawo rzymskie (Cod. Theodosianus VII 15,2 oraz XXIV 4). Omawia też proces przechodzenia od własności typu „zalmańskiego” do typu lenna „sakiewkowego”.

Historii procedury śledczej dotyczy rozprawa Bärbel Raab-Frank o krwi w bucie zabójcy, *Blut im Schuh. Die seltsame Aufklärung eines Mordfalles in Niedersachsen in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. Opisany rodzaj sądu bożego polegał na napełnieniu prawego buta domniemanego zabójcy krwią ofiary i wrzuceniu buta do ognia, w którym miała się ukazać postać zabójcy. Przeprowadzenie takiej próby doradził jakiś godny zaufania człowiek. Próba ta stanowi późne echo średniowiecznej próby mar i jest przejawem zabobonnej wiary w siłę ognia.

Tematykę etnograficzno-prawną porusza rozprawa Felici Maissen *Schuld und Sühne in der ernerischen Volkssage*. Autorka zebrała liczne przykłady kar, jakie wymieniają opowieści ludowe z kantonu Uri za popełnienie różnych przestępstw zarówno za życia, jak i po śmierci przestępcy. Należy dodać, że nie wszystkie czyny uznawane tam za przestępstwa należą dzisiaj do katalogu przestępstw. Są tam bowiem m. in. cechy charakteru, takie jak: chciwość i skąpstwo, niegościnność, łamanie przepisów kościelnych dotyczących zakazu wykonywania pracy w dni świąteczne, bezbożność, brak szacunku dla rodziców, marnotrawienie żywności. Kary wymieniane w ludowych opowieściach pozostają w związku z popełnionym czynem. Często są to kary odzwierciedlające lub kary talionu.

Claudia Seiring zajęła się w artykule *Der Lebkuchen im Spiegel süddeutscher und schweizerischer Rechtsquellen* sprawą wypieku pierników i pochodzącymi z wieku XVI - XVIII przepisami prawnymi regulującymi ten wypiek i obrót tymi produktami.

Pozostałe artykuły zajmują się problematyką z dziedziny ikonografii prawnej. I tak Louis Morsak w rozprawie zatytułowanej *Herrscherliches Bildzeichen und die »Neun Chöre der Engel« als Programm politischer Ikonographie in Österreich* dopatruje się w obrazach, przedstawiających dziewięć chórów anielskich, oprócz elementów religijnych, także próby podtrzymania zrozumienia hierarchii władz w czasach zagrożenia dotychczasowego politycznego porządku w Austrii. Hierarchiczne uporządkowanie dziewięciu chórów anielskich bazowało na dziele Dionizego Areopagity *Hierarchia Coelestis*, które każdemu chórowi, oprócz osobnej nazwy, przypisywało też właściwe miejsce w hierarchii chórów, odrębne cele i wyróżniające je w dziełach plastycznych atrybuty.

Ingrid Flor w artykule *Staats- und kirchenpolitische Aspekte bei mittelalterlichen Marienkrönungsdarstellungen* wzięła za przedmiot studiów sceny koronacji Matki Boskiej, znajdujące się w Rzymie, Bolonii, Wenecji i Reims — nie tylko w kościołach, lecz także w budynkach o świeckim przeznaczeniu — w ratuszach w Padwie, Sienie oraz w pałacu Dożów w Wenecji, a także w iluminowanych rękopisach średniowiecznych. Opierając się na cytatach z dzieł teologów, dochodzi autorka do wniosku, że przedstawiane sceny koronacji Matki Boskiej zawierały też podteksty mające propagandowy charakter, których celem było podkreślanie prawnych i formalnych dążeń niektórych papieży i królów do posiadania przez nich szczególnie wysokiej pozycji w hierarchii kościelnej lub państwowej.

René Pahud de Mortanges w *Rechtshistorische Aspekte der Luzerner Diebold Schilling-Chronik* wykorzystał kilka zawartych w kronice ilustracji dla skomentowania ich prawnohistorycznego sensu oraz ich wartości jako źródła informacji. Z pięciu wybranych przez autora scen kilka zostało już zaprezentowanych i omówionych przez H. Fehra w dziele *Das Recht im Bilde* oraz przez W. Schilda w *Alte Gerichtsbarkeit*, zwłaszcz sceny przedstawiające egzekucję; takie, jak łamanie kołem, degradacja zakonników, próba mar — zostały przedstawione nawet w szczegółach, zgodnie ze znanym skądinąd rytuałem. Podobnie szczegółowo została przedstawiona scena zawarcia umowy w Saint-Omer pomiędzy arcyksięciem austriackim Zygmuntem i księciem burgundzkim, Karolem Dzielnym w 1469 r.

O niezwykle odkryciu informuje artykuł Margariet A. Becker-Moelands, dyrektora Holenderskiego Centrum Dokumentacji Ikonografii Prawnej w Amsterdamie *Die Pandekten in bildlicher Darstellung. Niederländische Abbildungen von Pandektentiteln im 17. Jahrhundert*. Autorka relacjonuje o zamierzonej produkcji serii kafli piecowych lub ściennych w liczbie 433 egzemplarzy, na których przedstawione były instytucje prawa rzymskiego. Zdaje się, że tylko niektóre z projektowanych kafli doczekały się produkcji przez Sybrandta Feytama w Harlingen. W dziesięć lat później, a więc w 1697 r. ukazała się niewielka książeczka, zatytułowana *Ars Magna et admirabilis*, której autorem był Romeyn de Hooghe, artysta

i prawnik. Zawarł on w niej 432 sztychy przedstawiające instytucje prawa rzymskiego, zaopatrzone w skąpe napisy i numery odsyłające do kodeksów. Autorka artykułu zilustrowała go siedmioma fotografiami kafli i sztychów z książki *Ars Magna*... Ilustrują one takie instytucje jak *fideicommissaria petitio*, legaty i fideikomisy, *senatusconsultum Trebellianum*, *de fideicommissariis libertatibus*.

Heiner Lück, docent Uniwersytetu im. Marcina Lutra w Halle w artykule *Das Denkmal des Magdeburger Rechts in Kiew* relacjonuje o stojącym w centrum Kijowa pomniku księcia Włodzimierza. Na pomniku znajduje się też tablica z 1902 r., zaopatrzona w napis informujący o nadaniu miastu prawa magdeburskiego.

Tom XII *Forschungen*, w przeciwieństwie do poprzednich tomów tego rocznika, nie zawiera żadnego artykułu z dziedziny archeologii prawnej.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Histoire du roit social. Mélanges en hommage à Jean Imbert, red. Jean-Louis Harouel, Paris 1989, ss. 572.

Jean Imbert jest jednym z najwybitniejszych współczesnych francuskich historyków prawa. Siedemdziesiąta rocznica Jego urodzin stała się okazją do ofiarowania Mu obszernej książki pamiątkowej, której redakcji podjął się Jean-Louis Harouel.

Zbiór poprzedzony jest wstępem pióra Bernarda Chenot — sekretarza Akademii Nauk Moralnych i Politycznych, długoletniego współpracownika i przyjaciela Jubilata. Sylwetka, jaką przedstawia, to postać znakomitego uczonego, humanisty, filozofa, aktywnego członka społeczności akademickiej, pełniącego także liczne odpowiedzialne funkcje publiczne zarówno we Francji, jak i poza jej granicami. Postać godnego zaufania, energicznego organizatora i lojalnego przyjaciela.

Jean Imbert rozpoczął swoją drogę naukową od prawa rzymskiego: jego teza doktorska dotyczyła sytuacji prawnej jeńca wojennego. Wkrótce jednak rozszerzył znacznie horyzont swoich zainteresowań, wykraczając poza prawo antyczne, a nawet wąsko rozumianą historię państwa i prawa. Stał się niekwestionowanym autorytetem w dziedzinie dziejów szpitalnictwa ujętych zarówno w kategoriach prawnych, jak i czysto historycznych. Bibliografia Jubilata obejmuje z górą dwadzieścia pozycji książkowych, blisko sto artykułów i wiele prac pomniejszych. Z pewną dozą umowności można pogrupować je w kilka kategorii; w szczególności są to prace z zakresu prawa antycznego, historii prawa prywatnego, historii społecznej i ustrojowej, historii szpitalnictwa, wreszcie problematyki nauczania historii prawa i metodologii badań w tej dziedzinie. Nie sposób przedstawić w tym miejscu walory wszystkich tych prac, warto jednak wymienić, obok monumentalnej *Histoire des hôpitaux en France*, także wydaną skromnie w serii „Que sais-je” niewielką rozprawę dotyczącą procesu Jezusa. Opierając się na rozległych źródłach, Autor przedstawia w niej prawne i pozaprawne aspekty tego procesu. Zarówno erudycja Autora, jak i sam sposób ujęcia kwestii, czynią lekturę pasjonującą.

Jean Imbert jest także znany jako wielki przyjaciel Polski i Polaków. Ostatnio gościł w naszym kraju jako uczestnik zorganizowanej w Łodzi konferencji poświęconej Kodeksowi Napoleona i jego dziedzictwu, która odbyła się w dniach 12 - 14 września 1989 r.

O szacunku, jakim cieszy się Jubilat we francuskim świecie naukowym, świadczą rozmiary i zawartość dedykowanej Mu książki. Skupia ona — niewątpliwie